

3. A HELYTÖRTÉNET-KUTATÓ MŰHELYE

3.1. A téma kiválasztása és megfogalmazása

Az előző fejezetekben kevés konkrét szó esett magáról a helytörténetről. Itt az ideje, hogy szűkítsük a témánkat, vagyis valóban rátérjünk a lényegre. Mindenekelőtt körül kell határolnunk, mit és hogyan kutatunk, vagyis: mi a kutatásunk tárgya. A köztudatban ugyanis – eléggé helytelenül – a helytörténet tárgyaként elsősorban a települések – falvak, községek, városok vannak jelen. Végleg el kell oszlatnunk ezt a tévhitet és kihangsúlyozni, hogy bizony, a vármegyék, kerületek, régiók – azaz országrészek – története is helytörténet lehet. A helytörténet-kutató tehát egy földrajzilag és történetileg világosan, pontosan definiálható hely történetét kutatja.

Ugyanakkor hangsúlyoznánk, hogy a helytörténet nem azonos a helyismerettel; utóbbi ugyanis az adott hely tágabb megismerését szolgálja, beleértve a fizikai környezetet (geológia, földrajz, paleontológia, zoológia, botanika) is. Emellett a népelet tanulmányozása, nyelvi változások vizsgálata nyilvánvalóan nem a mi feladatunk, hanem a néprajzkutatóké és a nyelvészeké. A határok gyakran elmosódnak, de nekünk tudnunk kell, hogy a helyismeret a keretet adja kutatásainknak, de nem képezi tárgyát azoknak. Ugyanígy a rokon tudományok – hasonlóan a történeti segédtudományokhoz – csupán azt a célt szolgálják, hogy kutatásaink eredménye, az összefüggések helyes megfogalmazása minél sikeresebb legyen: vagyis a komplex látást segítik.

Miután pedig túljutottunk a fenti lazán megfogalmazott definíción, következhet a várva várt témaválasztás. A téma a földön hever – tudtommal ezt az elcsépelet közhelyet az újságírás találta ki, de magáévá teheti mindenki, aki publikál. Ez pedig csakugyan minden lehet, s erre vonatkozóan nem fogok tanácsokat osztogatni, mert úgysem fogadja meg senki (én sem!), de kicsit később azért néhány szuggesztív erejéig kísérletet teszek majd erre is; hiszen végül is nem árt szem előtt tartani és fontolóra venni bizonyos helyi (pl. délvidéki-vajdasági) szükségleteket, aztán előre megfontolt szándékkal még mindig megkerülhetjük ezeket.

Előzetes tájékozódás • Mielőtt azonban elköteleznénk magunkat egy téma mellett, vegyünk egy (vagy több) mély lélegzetet, azaz végezzünk el egy komoly, előzetes tájékozódást a kutatási lehetőségeket, előfeltételeket illetően, mégpedig a szakirodalom, illetve a források elérhetőségének tekintetében, egészen addig a szintig, hogy kapásból megítélhessük, képesek vagyunk-e az adott témát elfogadható módon

kikutatni, körbejárni. Ezért nézzünk szét, hogy van-e a szűkebb környezetünkben olyan intézmény (könyvtár, levéltár, múzeum), amely segítheti a tájékozódást. Utána próbáljuk megítélni, mennyire gazdag ezeknek az állománya (azaz mennyire „támogathatják” témánkat), ki kell-e menni szűkebb környezetünkéből (persze legtöbbször ki kellene) további kutatások céljából, s fel tudjuk-e ezt vállalni. Ez utóbbit a helyben működő rokon intézmények is tudják tanácsaikkal segíteni, az anyagi fedezethez pedig nem elengedhetetlen feltétel az átlagon felüli fizetés vagy nyugdíj, hiszen érdemes olyan alapítványok után nézni, amelyek támogatják az ilyen jellegű tevékenységet. Az a lehetőség tehát, hogy munkánkat egy bizonyos idő után másutt kell folytatni, nem kellene, hogy eleve elbátortalanítson bennünket, viszont nem árt tisztában lenni vele, hiszen komolyan számolni kell ezzel a lehetőséggel is. (És ide kívánczok még az az intelem is, hogy lehetőleg ne bízzunk meg senkit külső munkával: ez kényelmesnek és olcsónak tűnik, de „olcsó húsnak híg a leve” – nem biztos, hogy azt kapjuk, amit kértünk, amit kellene és ahogyan kellene.)

Nem árt azonban az óvatosság. Gondoljunk arra, hogy nemcsak az anyagi lehetőségek, hanem az idő is korlátokat szab. Még a főállású muzeológus vagy levéltáros (a helytörténet-kutatás hivatásos művelője) is legtöbbször „másodállásban” kutat, alárendelve ezt a napi munkafeladatainak, a műkedvelőkről nem is szólva (s a nyugdíjasok is nagyon elfoglaltak lehetnek). Meg nem árt néha a családdal is foglalkozni, ne csak a fotónkról ismerjen fel bennünket időnként a felcseperedő gyermekünk-unokánk. Fontos tehát, hogy mindezt szem előtt tartva inkább nagyon pontosan körülhatárolt, kisebb témát válasszunk – olyat, amelyhez a forrásokat zömmel helyben felkutatathajuk. Nincs megalázóbb dolog, mint lábjegyzet szintjén állandóan arra hivatkozni, hogy nem volt módunk megtekinteni általunk ismert, de máshol található forrásokat (a még fel nem tártakról nem is szólva: belegendolni is rossz, mit mulaszthatunk el!). Persze itt most nem a gátlástalanokról van szó, akik szemrebbenés nélkül vezetnék félre az olvasót vagy más kutatókat; de talán bele se gondolnak abba, hogy saját munkájuk a kellő források nélkül mennyire értéktelen.

Van egy elegáns, köztes megoldás is: munkánk publikálásakor olyan címet adjunk, amely eleve eloszlát minden félreértést, például: Az 1848/49-es szabadságharc magyarkanizsai vonatkozásai a zentai Történelmi Levéltárban található források tükrében, vagy: Óbecsei hírlapok az óbecsei könyvtárban stb. Ha ezt otrombának tartjuk, akkor egy elegánsabb cím mellett alcímben utalhatunk arra a szűk keretre, amelyben témánkat „mozgatjuk”.

Van itt még egy súlyosabb probléma, amit figyelembe kell vennünk: a nyelvi korlátok. A kezdők is tudják, hogy a középkori dokumentumok nyelve elsődlegesen a latin szokott lenni; de még az újkorban sem ritka a latinul íródott forrás. Arról nem is szólva, hogy a klasszikus latin nyelv a hosszú idők folyamán milyen módon fejlődött, vulgarizálódott, s nekünk a középiskolában, egyetemen vagy „maszkeul” elsajátított tudásunk korántsem elégséges e dokumentumok vallatásához. A török hódoltság másfél évszázada rövidnek tűnik, de elég hosszú volt ahhoz, hogy török forrásokat is produkáljon, márpedig ezeket is be kell(ene) gyűjtenünk, ha érdemben foglalkozni akarunk a korról. A neoabszolutizmus kora még rövidebb ideig tartott, de elég soká ahhoz, hogy megkeserítse a németül nem tudó kutatók életét. Nem szabad megfeledkeznünk a szerb nyelvű forrásokról sem (hitközségi-egyházi irattárak), bár ez nem szokott számunkra nehézséget okozni. És a héber meg a jiddis? Bizony ritkán, de velük is összehozhat a sors. Persze itt vannak a forrásközlések, amelyek az eredeti szöveg mellett olykor a teljes magyar fordítást is közlik, vagy legalább rövid rezümét; a fordítások azonban nagyfokú bizalmat igényelnek a fordító, illetve a forrás közzé tevő irányában. A források publikálása egyébként is hálátlan, aprólékos, pizsmogó, ellenben nagy felkészültséget igénylő munka, a történettársadalom java része riadtan menekül előle, így ezért nem nagyon bízhatunk ilyen segítségben. Másrészt igazi, elsődleges forrásnak az eredeti dokumentum számít igazán. Ha nem tudjuk tehát ezeket a nyelveket, két választásunk marad. Az egyik: hogy arcátlanul megkerüljük a problémát, esetleg – ez szinte már büntény! – elhallgatjuk azt. Az igazi kutatókat (profikat és amatőröket egyaránt) azonban az ilyen semmiségek nem szokták elriasztani, bár igaz, a pálya kezdetén mindenki szélhámoskodik egy kicsit (sajnos, többen azután is). Ez nem feltétlenül azt kell, hogy jelentse, hogy beszélő szinten sajátítsuk el a nyelvet („vén” fejjel idegen nyelvet tanulni egyébként is nagy kihívás); de legalább valamilyen szinten ismernünk kell – legalább annyira, hogy felismerhessük a fellelt forrás jelentőségét és legrosszabb esetben (de csak legrosszabb esetben!) lefordíttassuk azt valakivel. Mint mindenben, itt is törekedjünk azonban az ideális felé, hiszen egész munkánk tudományos értéke azon múlik, milyen szinten műveljük.

Gyakran történik meg azonban, hogy a téma választ ki bennünket, és nem egyszer annyira eluralkodik rajtunk (nem túlzás: rögeszménkké válhat!), hogy nem hallgatunk a józan ész szavára. Ez önmagában nem rossz dolog, hiszen ha mindig hidegfejű, racionalista megfontolásból kutatnánk, jó néhány (mint utólagosan kiderül) fontos munka nem születne meg. Így volt ez például *A zentai zsidóság történetével* is, hiszen

ha létezik abszolút forrásszegény téma, akkor ez az volt, legalábbis a kezdetek kezdetén úgy tűnt; aztán lett belőle 370 oldalas könyv (igaz, hét év adatgyűjtést meg két hónap izraeli tartózkodást követően). A tapasztalat ilyenkor tehát az, hogy a téma összetettségétől függően (hozzáadva a nyelvi akadályokat is), rákészülhetünk egy több évig is elhúzódó munkára, amelynek kezdetben egyáltalán nem látjuk a végét.

Miután ezekkel a figyelmeztetésekkel kellőképpen ráijesztettem mindenkire, még mindig maradnak elegendően (a darwini természetes kiválasztódás következtében), akikhez most néhány biztató szót intéznék. Például azt, hogy mindenki elsősorban magában bízson: a kíváncsiságban, kitartásban, tanulási képességeiben. Másodszor – és ez különösen a hosszú távú kutatásokra vonatkozik – ha híre megy, mivel foglalkozunk, s látják, hogy komolyak a szándékaink, egyre több jóindulatú „beszólásra” számíthatunk, például: „Iratrendezés közben találtam neked ezt, meg ezt.” (levéltáros); „Most vételeztük be ezt meg ezt a könyvet” (könyvtáros); „Szörfözés közben találtam neked valamit az interneten.” (gyerek); „Holnap Pestre megyek, nincs dolgod ott?” (barát); „Főztek neked egy kávé?” (feleség vagy férj). Hiszen minden segítség jól jön. A magányos farkasoknak, introvertált kutatóknak a helyzete ugyanis szinte reménytelen: jóformán nincs helyük a szakmában.

Céltudatosság • Bár a kutatás folyamatánál jelentkezik, nem árt már kezdéskor szembesülni azzal a kérdéssel, hogy mennyire legyünk célirányosak a munkánk során? Szemellenzőt felrakva, csak a témánkra összpontosítsunk, vagy pedig szedjük fel a földről minden potyadékot, ami útközben felkínálkozik? Bizonyára mindenki keresett már lexikonban valamilyen szócikket, s eközben nem egyszer le-leállt más szavaknál is, hogy aztán a végén majdnem elfelejtse, mit is keresett. (Vagy elment a boltba kenyérért, s mindent vett, csak kenyeret nem.) Vannak olyan forrástípusok, amelyeknél hasonló veszély fenyeget bennünket. Így van például a hírlapoknál, vagy képviselő-testületi jegyzőkönyveknél, amelyek egy helyen, egyidejűleg több témához is felkínálnak adatokat. Bizony, nagyon nehéz ilyenkor fegyelmezni magunkat; főleg a kezdő kutatók nagy kihívása, próbatétele ez. Ugyanakkor jó iskola ahhoz, hogy kutatószemünket látni tanítsuk: egyik a témánkhoz szükséges adatokat gyűjtse be, a másik pedig kiszűrje azokat, amelyekre „egyszer vélhetően még szükségünk lesz”. Megtörténhet ugyanis, hogy ilyen mellékes adat veti fel majd egy következő témánkat; vagy tudatosan – esetleg tudat alatt – már majdani témák is foglalkoztatnak bennünket, mintegy „másodállásban”. Ha pedig nem helyben kutatunk (netalán külföldön, ahová a visszatérés lehetősége esetleg minimális), a kettős odafigyelés kényszere

fokozottan fennáll, hiszen egyrészt arra kell törekednünk, hogy választott témánkhoz maximális mértékben kigyűjtsük az adatokat, másrészt viszont ott van a talán soha vissza nem térő alkalom csábítása.

Nincs tehát idevágó recept, ezt mindenki maga tanulja ki, s idővel rutinná válhat, nem árt azonban, ha ezt tudatosan teszi. Egyfajta „harmadik szem” ez, amely sokaknál csukva marad. Egy biztos: ha ridegen csak a témánkkal törődünk, ez a hozzáállás gyors, látszólag sikeres célbaérést biztosít, ám megtörténhet, hogy így elkerüli a figyelmünket néhány olyan részlet is, amelyről utólag derülhet ki, hogy valamilyen módon kapcsolódik a mi témánkhoz is. Ezért nem árt, ha egy-egy cédlúcaska erejéig „memorizáljuk” ezeket az adatokat (csupán a legszükségesebbek rögzítésének – cím, egyszólatos tartalmi leírás, lelőhely – erejéig), hogy ha kell (és mód van rá), visszatérhessünk és megtalálhassuk.

Tér és idő • A téma választásánál mindenképpen szem előtt kell tartani a történelem helybeli és időbeli felosztását, ahogyan azt az előző fejezetben kifejtettük. A helytörténész számára nyilvánvalóan egy adott helyhez való kötődés a kiindulópont, ám ritkán tűzi ki célként egy-egy település vagy régió történetének megírását; ehhez hiányzik a felkészültsége vagy pedig az érdeklődése, vagy a források egy része nem elérhető, ami mentségül szolgálhat, de az igazán elszántakat persze nem szokta elrettenteni. Másodsorú célszerű a téma időbeni, minél szűkebb behatárolása. Megfontolandó, hogy – különösen, ha kezdők vagyunk még a pályán – bármilyen témát kutatunk is, ne nagy időszakot öleljünk fel, hanem arra törekedjünk, hogy az adott korszakot minél részletesebben mutassuk be, minél mélyebbre ássunk, s röviden mutassuk be azt a (makro)kontextust is, amelyhez témánk mikroszinten, de szervesen kötődik.

Hát akkor mit is válaszunk? • Ezen belül pedig a következőkben még azt a kérdést is feltehetjük, hogy ki mit.

Kiindulópontunk mindig a történelem tartalmi, témákra való felosztása. Választhatunk gazdaságtörténeti, társadalomtörténeti vagy akár művelődéstörténeti témát. Igen ám, de ezen belül további felosztások lehetségesek, annyi, hogy szinte eligazodni sem tudunk bennük. Ám egy olyan nagy téma, mint például Szabadka gazdaságának története – csak úgy általában – nem igazán alkalmas szárnypróbálgatásra. Válasszuk az ipart vagy a mezőgazdaságot? Még ez is nagy falat lehet. Szűkítsünk hát tovább, s elégedjünk meg például az állattartással; vagy a céhes ipar áttekintésével és elemzésével a kezdetektől az iparszabadság bevezetéséig. Vagy – amire gyakran esik a választás – írjuk meg egy üzemi létesítmény történetét.

Egy település társadalma – bármilyen kicsi is – nagyon összetett. Különösen az olyan többnemzetiségű környezetben, mint amilyen a

miénk, sokféle izgalmas téma adódik. Vizsgálhatjuk például külön-külön (persze a többivel összefüggésben) a településünkön élő etnikai vagy vallási mikroközösségeket. Vagy – klasszikus téma – a társadalmi-vagyoni rétegződés folyamatát, ennek következményeit vesszük szemügyre. Izgalmas például a helyi elit megjelenését tetten érni s befolyásának növekedését kísérni. Esetleg a nők szerepével, helyzetével is foglalkozhatunk. De választhatjuk a társadalmi egyleteket is, vagy akár a politikai pártok helyi működését. A választék itt is pazar.

De hát akkor mit mondjunk a művelődéstörténetre? Még csak itt találkozzunk igazán témabőséggel, hiszen a művelődés szervesen, elválaszthatatlanul kötődik az ember gazdasági-társadalmi szerepéhez, tevékenységéhez. Sokan tévesen úgy gondolják, hogy ezt a legkönnyebb kutatni, pedig talán ez az ág követeli meg a legnagyobb felkészültséget, itt szükségeltetik valóban egy mindent átfogó, komplex vizsgálat, hiszen minden „befér”. Itt kell tehát – ha még csak szárnyainkat bontogatjuk, zsenge körmeinket mutogatjuk – legjobban szűkíteni a témát, leginkább óvatosnak lenni. Kutathatunk itt is intézménytörténetet (iskolák, múzeum, mozi, színházi élet), foglalkozhatunk épület vagy épülecsoporthoz, esetleg más objektumok történetével (szakrális vagy középületek, temetők), feltárhatjuk az itt tevékenykedő írókat vagy más jeles személyeket, foglalkozhatunk az utcahálózat vagy infrastruktúra múltjával, írhatunk sajtótörténetet... Az iskolák történetének kutatása nemcsak hálás, hanem hasznos téma; különösen a gimnáziumoké, hiszen egy településen való létezésük eleve státusszimbólum: a polgárisodás egyik értékmérője, másrészt viszont a beiratkozó tanulók adataiból több minden kiolvasható: társadalmi-vagyoni rétegződés, nemzetiségi-vallási összetétel, alapítványok...

Akármit is választunk azonban, ajánlatos jól megismerni a makroközösség – ország, nemzet – történetének témánkhoz kötődő vonatkozásait, hiszen csak így tudjuk megállapítani a közöset és a különlegest, ami nem elsődleges cél ugyan, de kötelező megtenni, amennyiben azt akarjuk, hogy komolyan vegyenek bennünket (s mi önnön magunkat is), és hogy kutatásaink eredménye közhasznú legyen. S ha már ezt kimondtuk, hangsúlyozzuk ki még jobban: igyekezzünk újat mondani. Ez nem csak az jelenti, hogy olyan témát válasszunk, amivel még senki nem foglalkozott (ilyen szinte nincs is), hanem új megvilágításba helyezi a kérdést, vagy olyan adalékkal szolgál, ami eddig ismeretlen volt. Gondoljunk a hegyászokra, akik egyugyanazon hegyet másznak meg, de különböző oldalról közelítve a csúcst. Egy település régi épületeit például másként látja egy műépítész, egy művészettörténész vagy történész; vagy esetleg egy olyan foglalkozást űző személy, akinek eredetileg semmi köze nem

volt az építészettörténethez. (Külön izgalmas lenne, ha mindenki leírná a saját változatát!) Vagy: a lokális hírlapkiadás történetét több szempontból is lehet vizsgálni, pl. csak közönséges sajtótörténetet produkálni, vagy külön vizsgálni annak társadalmi-politikai hatását a környezetre, de – amitől mindenki menekül, valakinek azonban mégis illene foglalkozni vele – bibliográfiát is össze lehet állítani. (Persze mindezt egy személy, egy helyen is megteheti, ha eléggé felkészült rá.) Mert bár nincsenek haszontalan témák, sőt haszontalan feldolgozások sem, de azért igyekezzünk hasznosak lenni a szakma számára. S bármilyen tikkasztó és elborzasztó már a gondolata is, a felhők között lebegve néha ereszkedjünk le és „kövessünk el” néhány valóban nagy szolgálatot: állítsunk össze bibliográfiákat, repertóriumokat meg más, undorítóknak tűnő produktumokat. Ez mutatja meg ugyanis, mekkora az alázat bennünk a szakma, ezzel együtt pedig a kutatótársaink iránt.

Természetesen a horror vacui – mint korábban erre már felhívtuk a figyelmet – igen erősen dolgozik az emberben, igyekszik eltüntetni az általa annak vélt vagy valós fehér foltokat, hiszen ez sokkal izgalmasabb, mint apró kis adalékokkal piszmogni, napszámosmunkát végezni; ez hozza a szenzációt, vele talán a hírnevet (a zsák pénzt felejtjük el, mifelénk darabszámra is ritkán előforduló elismerés; amelyik ló magától is jól húz, az nem kap extrazabot, sőt ráraaknak még némi többletterhet). Jó példa erre a felénk (meg másfelé is) mostanság divatos, hangzatos nevén victimológiának titulált tudományág, amely a 44-es magyar áldozatok kutatásával, első és második világháborús „veszteséglisták” felállításával, korábban pedig (néha még most is) a holokauszt áldozataival foglalkozik. Az ilyen téma kiválasztásánál persze nemcsak a szenzációhajhászás motivál kizárólag (de benne van a pakliban!); előre megfontolt szándékkal, tudományos célokból is születhetnek ilyen feldolgozások, sőt nem ritkán érzelmi okok is döntő lökést adhatnak a témaválasztásnál (például egy 44-ben lelőtt-agyonvert hozzátartozó, egy II. világháborús honvéd nagyvagy dédapa a Don-kanyarban).

Egyesek egyenesen elkeserednek, amikor előzetes tájékozódás alapján úgy látják, hogy egy még kiaknázatlan témát kutatnak, aztán pedig kiderül, hogy – úgymond – valaki már „belerondított” valamilyen szinten; lehet, hogy jól, lehet, hogy rosszul. Mindamellet ez se bártortalanítson el bennünket, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy „elődünk a témában” kielégítően végezte a munkáját. Esetleg rosszul fogalmazta meg a címet, s akarva-akaratlanul félrevezet bennünket (pl. *A magyarkanizsai iskolák története* c. könyvet fellapozva kiderülhet, hogy csak az elemi népiskolákat dolgozza fel, a többi hiányzik) De az is lehet, hogy évtizedekkel

előttünk született meg a munka, s igazán megért már egy jó kis revízióra. A történettudomány ugyanis koronként el szokta végezni egy-egy téma korábbi feldolgozásának felülvizsgálatát. Ezt mind az időközben született új módszerek, mind pedig egy esetleges szemléletváltás szokta indokolni. De az is lehet, hogy közben előkerültek új források; vagy megvoltak, de eddig – mondjuk, politikai okokból – zárolták őket. S egyébként is létezhetnek olyan levéltári forrásanyagok, amelyek csak egy bizonyos idő elteltével kutathatók. Ez persze számunkra lelembozóan hathat, hiszen azt a bizonyos határidőt mi esetleg már nem érzük meg; ugyanakkor biztató az elkövetkező nemzedékek számára, hogy ők is fontos adalékkal szolgálhatnak egy-egy, részben már feldolgozott témához.

Az új vagy kellően még ki nem kutatott témáknál – vagyis a fehér foltok eltüntetésénél – különösen fontos, hogy tervszerűen, szisztematikusan tűzzük ki a feladatokat, hiszen valamilyen tekintetben úttörőnek számíthatunk, néha olyannyira, hogy a téma kutatásához szükséges módszereket nekünk kell kidolgoznunk. Vagy úgy ítéljük meg, hogy mi okosabbak vagyunk (s ez a megítélés néha indokolt szokott lenni), ti. hogy más forrástípusokat felhasználva, másképpen szükséges felvezetni egy témát, mint ahogyan elődeink másutt azt tenni szokták. Dicséretes például, hogy újabban egyre többen éreznek késztetést arra, hogy kutassák és megírják településük zsidóságának történetét. Azontúl, hogy igen összetett témáról van szó, már induláskor kiderül, hogy a téma kidolgozásához nem igazán létezik módszertan; inkább egy sablont követnek, ami a végén egy hitközség rövid történetét eredményezi, proporcionálisan több teret adva a holokausztnak, ami viszont – bármilyen fájdalmas fejezete nemcsak a zsidó, hanem a tágabb közösség történetének is – mégiscsak csupán rövid epizód volt a néha több mint két évszázados közösség(ek) történetében.

Persze vannak, akik elődeiket lebecsülve túlon túl okosnak tartják magukat, vagy pedig egy közelgő évforduló diktálta késztetésből egy már kutatott és publikált téma újraírása mellett döntenek. Ritka esetben, ha az előd csakugyan teljesen csapnivaló, felületes, szinte semmitmondó fércmunkát produkált, ez esetleg indokolt lehet. De mint mondtuk, ilyen nincs.

Hál' istennek, ilyen drasztikus újraírások csak elvétve készülnek, még ritkábban adják ki őket (hiszen a kiadó is gondolkodik). Sokkal gyakoribb az olyan példa, amikor egy évforduló alkalmával a témát tovább folytatják. Itt legtöbbször üzem-, illetve intézménytörténetről van szó. Jó példa erre a zentai tűzoltóság 125. jubileuma kapcsán kiadott füzet, amelynek szerzője, átvéve az előzményeket (vagyis egy korábbi – a századik évfordulóra megjelent – könyv kronologikus áttekintését, tovább folytatta a hiányzó 25 évre vonatkozóan. Persze ilyenkor kívánatosabb

lenne kiadni az előzmény reprintjét, a folytatás pedig csak az új adalékot tartalmazná; még jobb lenne, ha ezt egy ugyanazon kötetben tennék meg. De hát könnyen osztogatom a tanácsokat – nem én fizetem a ceket.

Amikor egy téma feldolgozása megjelenik, nem kell annak kutatását lezártnak tekinteni. Mindig bukkanhatnak elő új adatok (sőt új forrástípusokat tárhatunk fel), ezért egy idő után szükséglet mutatkozhat, hogy adalékokat szolgáltatassunk – esetleg módosításokat, kiegészítéseket eszközöljünk. Jobb (mondjuk inkább: elegánsabb), ha a szerző ezt maga teszi meg, de hát másnak sincs tiltva; minden megjelent mű szabad préda, szét lehet szedni, újra összerakni és – adalékokat írni hozzá. Erre a legalkalmasabb egy folyóirat; mivel a bevezetőben már említett *Bácsország*. Egy kisebb horderejű adalék miatt tehát nem kell okvetlenül új könyvet írni.

Végül pedig vizsgáljuk meg azt a kérdést is, ki milyen témát válaszson. Ez első látásra érthetetlen kérdésfeltevés, azonban ne feledjük: a helyörténeszek zömét nemigen szokta holmi intézményes kötelezettség fegyelmezni a téma kiválasztásánál. Másrészt viszont gyakori, hogy helyörténeti témák feldolgozását egy-egy szakma, foglalkozás képviselői (mezőgazdasági mérnökök, közgazdászok, orvosok stb.) vállalják fel, akik nyilvánvalóan elsősorban saját szakterületük iránti érdeklődésből kutatják annak múltját, esetükben tehát fokozottan érvényes, hogy a téma választja ki őket. Ez tehát elsősorban az üzemtörténetnél, intézménytörténetnél funkcionál így, s megtörténhet, hogy csak egyszeri bünt követnek el, de persze az is, hogy kedvet kapnak más témához is. Mindenesetre itt világosan meg kell különböztetni a tudománytörténetet (vagyis a tudomány fejlődését kutató ágat) attól a vizsgálódástól, amely egy-egy szakágazatnak, tudományágnak a társadalomra, közösségre gyakorolt hatásával (pontosabban kölcsönhatásokkal) foglalkozik. Ha ez utóbbi forog fenn, akkor lényegében teljesen mindegy, hogy mezőgazdasági témákkal mezőgazdász vagy történész foglalkozik, nem úszhatja meg olcsón: vagyis bizonyos ismereteket kell szereznie a másik szakterületéről, amennyiben megfelelő szinten óhajtja kutatni a témát.

3.2. Szakirodalmi kutatás

Mint minden alkotómunkához, a helyörténet-kutatáshoz is 3% tetség kell, a többi munka. Mint a bevezetésben kifejtettük, a szakmai elmélyülés, tanulás folytonos kellene, hogy legyen mind a profik, mind pedig az amatőrök esetében. Ehhez tartozik a szakirodalomban való általános tájékozódás, vagyis hogy a már megszerzett tudás mellett megtanuljuk regisztrálni, követni a szakirodalomban megjelent újdonsá-

gokat. Ehhez járul külön az, hogy minden kiválasztott témának megvan a saját szakirodalma, vagyis az előzménye – mint arra már korábban is figyelmeztettünk –, épp ezért ne higgyük azt, hogy mi találtuk fel a spanyolviaszt. Persze egy-egy téma „előlete” lehet gazdagabb vagy szegényebb; tágabb vagy leszűkített; létezhetett csak makrotörténeti szinten, de említésre kerülhetett már helytörténeti viszonylatban is. Mindenekelőtt tehát szükség van egy irodalomjegyzék (bibliográfia) összeállítására, amely kiindulásként szolgál a továbbiakban. Nota bene, csak kiindulásként, mert olyan ez, mint a hólabda, amely elkezd gurulni a havas lejtőn lefelé. Hiszen minden egyes kötet további hivatkozásokat tartalmaz, melyek közül érdemes nem egyet jómagunknak is tárolni.

Irodalomjegyzék összeállítása • Mind a szakirodalmi, mind pedig a levéltári forrás kutatásnál az adatgyűjtés jól bevált eszköze a cédulázás. Azt hinnénk, a számítógép megszabadít bennünket a cédulákkal való kártyázás gyötrelmeitől. Ez korántsem így van, hiszen a Word is tartalmaz jegyzetelésre alkalmas formátumot (Notepad, WordPad), amit mintha a mi kívánságunkra alakítottak volna ki. Az elektronikus cédulák visszakeresése nem olyan nehézkes, mintha „gyalog” dolgoznánk, de akárcsak a papír esetében, itt is fel kell állítani az elvet, amely szerint gyűjtjük, majd rendszerezük adatainkat.

Már az előzetes irodalomjegyzék összeállításánál szükség van a cédulákra (rosszabbik esetben egy betűrendes notesz is megteszi, de csak a bibliográfiai jegyzék összeállításánál; az olvasmány jegyzetelésnél nagyobb méretű cédulákra lesz majd szükségünk). Minden olyan tételt cédulára viszünk, amit a témával kapcsolatban valamilyen úton-módon (legtöbbször a már említett hólabdaeffektusnak köszönhetően, vagy már egy összeállított bibliográfiából) sikerült feltárnunk. Ezután következik a java: elmenni a könyvtárba, s további zsákmányra vadászni a téma szerint rendezett katalóguscédulákból. Közben azt is kereshetjük (cím vagy szerző szerint), hogy előzetes gyűjtésünkben mi található itt meg, s minden találatot rögzítünk, vagyis minden egyes cédulára beírjuk a könyvtári jelzetet. Ha nincs találat, esetleg rákérdezhetünk a könyvtárosra, hogy más könyvtáraktól be tudja-e szerezni az adott könyvet (mert ez a megoldás is elképzelhető).

Mit kell tartalmaznia egy könyvről szóló cédulának? A perfekcióra törekedő persze mindent feljegyezne, de ha a feleslegeset elhagyjuk, még mindig kívánatos feljegyezni a következőket: szerző(k) vagy ha nincs, a kötet szerkesztője; cím, alcím; kötetszám; kiadás éve (jelezni azt is, hanyadik kiadás; külön megjegyezni, ha javított vagy bővített kiadásról van szó), kiadás helye; kiadó (néha több is van); sorozat (ha

egy ilyen keretében jelenik meg) és sorozatszám; terjedelem (oldalszám) és persze a könyvtári jelzet. Folyóiratoknál, hírlapoknál annyiban módosul az egész procedúra, hogy fel kell tüntetni a cikk írójának nevét, a cikk címét (és alcímét, ha van), a lap nevét, évfolyamot és számot, dátumot (ha napilapról van szó), végül a cikk lelőhelyét és terjedelmét a lapon belül (oldaltól oldalig). Többet nemigen kell rájuk írni, esetleg a fontosságukat jelezni, ha olvasás nélkül is tudjuk, melyeket kell mindenáron beszerezni vagy beleolvasni. Ne feledjük, ezek még csak az elsődleges irodalomjegyzék cédulái, itt kell viszont egyszer és mindenkorra rögzíteni az olvasmány adatait. Ez annál inkább fontos, mert egyes tételeket más téma kutatásához is fel tudjuk használni, s ha most némi többletmunkát befektetünk, később olcsóbban megússzuk. Vegyük példának okáért annak lehetőségét, hogy van egy hetünk Budapesten, a Széchényi Könyvtárban. Bármilyen kis témát markoltunk, ez az idő arra nem elég, hogy megismerkedjünk a rá vonatkozó irodalommal, de az irodalomjegyzéket össze tudjuk állítani, s még némi olvasásra is jut idő. Ha pedig ügyesek vagyunk, s van egy tartaléktémánk is, ahhoz is elvégezhetjük az előzetes bibliográfiai tájékozódást.

Miután elvégeztük ezt, következik az olvasmányjegyzék összeállítása. (Nota bene! Ez a ténylegesen elolvasott művekre vonatkozik!) Itt már nagyobb méretű cédulákra van szükség, hiszen egy bizonyos olvasmányban talált, témánkra vonatkozó fontos megállapítások, adatok rögzítésére szolgál; esetleg hosszabb idézeteké, ha úgy ítéljük meg, hogy az idézett rész elengedhetetlenül szükséges kéziratunk megszerkesztésénél. E cédulákon nem kell feltüntetni az olvasmányunk teljes bibliográfiai leírását, elegendő csak a szerzőt és címet, meg az oldalszámot, ahonnan vettük, hogy megkönnyítse dolgunkat a láb- vagy végjegyzetekbeli hivatkozásnál. Használhatunk eltérő színű cédulákat is, aszerint, hogy jegyzeteink milyen vonatkozásúak (a szerzőre vonatkoznak, esetleg a témára csak úgy általában, vagy idézetet ollóztunk ki vele, netán konkrét adatokat, megállapításokat tartalmaznak); ennek módszerét mindenki maga kell, hogy kialakítsa, hiszen változó lehet aszerint, milyen témát kutatunk, illetve milyen fajta könyveket-lapokat olvasunk.

Végül megismételtem korábbi intelmemet: ne fénymásoljunk ész nélkül még akkor sem, ha erre anyagi lehetőségeink vannak, csupáncsak azt, amit feltétlenül és tartósan birtokunkba akarunk venni (az idézeteket például lehet; esetleg táblázatokat is). Ezzel ugyanis nem spóroljuk meg a cédulázást, csak otthon már a mázsányi xeroxmásolatból kell cédulázni (ezt megelőzően a másolatok között a visszakereshetőség miatt rendszerezést végezni), ami – higgyék el nekem, mert időszerűe miatt én

is estem már ebbe a hibába – sokkal macerásabb, mintha a jegyzetelést már a könyvtárban elvégezzük.

És még egy figyelmeztetés: nem kell feltétel nélkül, szolgálai megbízni olvasmányaink állításaiban, adataiban, bármilyen tekintély (szerző, kiadó) áll is mögöttük. Ha megtehetjük, akkor több szerző véleményét „kérjük ki”, s ha ellentmondásokra bukkanva gyanút fogunk, próbáljuk meg kiszűrni a kakukktojást. Nemcsak az eredeti forrásokhoz kell kritikával közeledni tehát, hanem a szakirodalomhoz is.

Tájékozódás a szakirodalomban • Persze joggal kérdezheti valaki, hogy mégis milyen irányelvek szerint keressük a könyveket. Létezik egy elsődleges felosztás, amely némiképp iránytűként szolgál a tájékozódásban, s tulajdonképpen az általánostól az egyedi felé szűkít. Eszerint megkülönböztethetünk faktográfiai, illetve bibliográfiai tájékozódást. A faktográfiai tájékozódás a konkrét információk (tények) keresését szolgálja, míg a bibliográfiai a forrásokról (mit hol találunk) informál bennünket. Mi most ezen a felosztáson belül csak a legfontosabbakat említenénk.

A faktográfiai tájékozódás alapeszközei a lexikonok, enciklopédiák, szótárak, amelyek alapinformációkat közölnek, viszonylag időtállóak, és elsődlegesen tájékoztatnak bennünket.

A térben való tájékozódás nélkülözhetetlen a történetkutató számára, ezért fontos segítséget nyújtanak a térképgyűjtemények, atlaszok, térképészettörténeti művek. Ehhez kapcsolódnak még a történeti földrajzi kiadványok, a helységnévtárak, történelmi helynevek szótárai, valamint a helynevek eredetével, fejlődésével foglalkozó munkák. Végül pedig ide sorolhatók az útikönyvek (útleírások) és a településismertetőik is, bár ezekkel nem árt igen óvatosan bánni.

Az időbeni tájékozódást segítik a kronológiák: az egyetemes kronológiák, valamint a magyar történelmi kronológiák, emellett a speciális kronológiák (például uralkodói vagy tisztségviselői táblázatok).

Az életrajzi, valamint családtörténeti kutatásokhoz keressük a genealógiákat, biobibliográfiákat, életrajzi lexikonokat (ezek lehetnek általános, területi, kortárs vagy az utókor által összeállítottak), életrajzi monográfiákat.

Külön kategóriát képeznek az emlékiratok (memoárok), visszaemlékezések, naplók, hiszen ezeknél fokozott forráskritikai éberség szükséges.

Fontos tényeket hoznak a különféle természetű és más-más céllal készült statisztikák, beleértve a demográfiai statisztikákat is.

Ugyancsak megkerülhetetlenek számunkra a jogszabályok és törvények ismerete egy adott korban. Az ebben való eligazodást segítik a jogtörténeti munkák, a közigazgatást bemutató munkák, törvénytárak.

A képes (ikonográfiai) dokumentumokat kereshetjük eredetiben, de megjelentetett formában is; néha csak úgy, mert az eredeti időközben elveszett. Általános jellegű munkák, de történelmi személyeket, országokat, városokat, tájakat, korszakokat bemutató képes albumok, képeskönyvek is élénk tárhatnak ilyen kincseket.

Korábban már említettük, hogy léteznek forrásközlések is. Ezek lehetnek oklevéltárak, forrásgyűjtemények, krónikák, kézirat- és forrás-katalógusok, valamint olvasókönyvek, szöveggyűjtemények.

Részletező témafeldolgozással a monográfiák foglalkoznak. A feldolgozás lehet analízis (elemzés) és szintézis (összefoglalás). Az analízis kérdések megválaszolására törekszik; felsorakoztatja, szembeállítja az adatokat, a szintézis pedig összefoglaló, egyesítő mű (ilyen például egy település monográfiája is).

A szakirodalmi kutatás másik kategóriája, mint mondtuk, a bibliográfiai tájékozódás. A bibliográfiák nem tényeket és adatokat tartalmaznak, hanem azt, hogy ezeket a tényeket, adatokat hol és milyen dokumentumban találjuk meg; tulajdonképpen ezek rendszerező jegyzékét közlik velünk. A bibliográfiákat többféleképpen lehet felosztani, de vannak határesetek is: olyanok, amelyek több kategóriába is sorolhatók. Csoportosíthatjuk őket tartalom szerint (általános, illetve speciális vagy szakbibliográfiák), esetleg aszerint, milyen dokumentumokat közöl (könyv, periodika, videó), földrajzi hely szerint stb.

3.3. Forráskutatás

A szakirodalmi kutatást elvégezve lényegében befejeztük az elméleti felkészülést a forráskutatáshoz. Másrészt viszont láthattuk, hogy bizonyos tételek eleve forrásként szolgálhatnak témánkhoz.

Következő utunk természetesen a levéltárba fog vezetni. Ez ismételt látogatás, hiszen ugyebár korábban már tájékozódunk arról, érdemes-e egyáltalán ott kutatásba fogni; van-e ott számunkra használható, kutatható anyag. Elvileg ekkor már túl kellene lennünk a fondjegyzék megtekintésén, sőt egyes segédletekbe (ha van ilyen) is belekukkantotunk. Persze a türelmesebbje (van ilyen?) ezt is a szakirodalmi kutatás végére szokta hagyni.

A levéltári forráskutatás módszerei sok tekintetben hasonlítanak a szakirodalmi kutatáshoz. Itt is elengedhetetlen, hogy cédulákat használjunk, s ez itt is több szinten történhet.

Először is rögzítenünk kell a potenciális lelőhelyeket a levéltáron belül, vagyis hogy témánkat illetően mely fondok érdekeseek számunkra.

Minden témához kötődnek ugyanis bizonyos speciális forráscsoportok, de vannak olyan források is, amelyek több témához kínálhatnak egyidejűleg adatokat (ilyenek pl. a képviselő-testületi jegyzőkönyvek is). Általában tehát mindig van legalább egy olyan fond, amely elsődlegesen csak a mi témánkhoz szolgáltatja a forrásokat, és van néhány olyan is, amely valamilyen módon kötődik hozzá, s többnyire parciális adatokat kínál, amit azonban emiatt nem kell lebecsülni.

A következőkben hadd szimuláljam mindezt egy konkrét példán. Teszem azt, a zentai céhes ipar kialakulásához, fejlődéséhez és fokozatos elhalásához keresünk adatokat a zentai Történelmi Levéltárban (esetleg a céhek elő- és utóéletével is elszórakoznánk kicsit, a kontinuitás kedvéért). Első lépésként elvégeztük a szakirodalmi kutatást, amelynek során megszereztük az alapvető információkat: először is behatároljuk a korszakot, amelyre vizsgálódásunk kiterjed (1751-től – a Tiszai korona-kerület megalakításától és a mezővárosi privilégiumoktól kezdve 1872-ig, a céheket véglegesen felszámoló ipartörvény meghozataláig). Másodsor, megismerkedtünk az újkori céhek működésével, belső életével, hogy legyen kiindulási pontunk a konkrét esetekhez. Ugyancsak ismernünk kell – legalább körvonalaiiban – a korabeli Magyarország gazdasági és társadalmi életét, ezen belül a céhek helyét, szerepét, jelentőségét. Ezen belül meg kell ismerkednünk azokkal a forrástípusokkal, amelyek a céhekről elsődleges információkat szolgáltatnak (privilégiumok, lajstromok, vándorkönyvek, mesterlevelek). Ezután elballagunk a levéltárba, ahol – miután már ismerjük a fondjegyzéket – a 423. sz. fondról (Ipartestület, Zenta, 1820–1952) próbálunk meg ezúttal már további információkat szerezni. Kizárásos alapon jutottunk el ugyanis ahhoz a megállapításhoz, hogy a céhes iparhoz ez a fond szolgáltat elsődleges, érdemi forrásokat; nem létezik ugyanis külön a céhekre vonatkozó fond, másrészt pedig az évkör valószínűsíti, hogy itt kell keresni. Következő lépésként elkérjük a fond dossziéját (pillanatnyilag a levéltárban más segédlet nincs), amely a fond története mellett elvileg annak tartalmát is részletezi, még hozzá tételesen, jelzetek szerint. Ebből kiderül az is, hogy gyanúnk beigazolódtott, telitalálatot értünk el, de a hajó ettől még nem süllyed, mert mit kezdjük az 1820 előtti időszakokkal? S itt mindjárt kutatóutunk két lehetséges elágazására hívnám fel a figyelmet, a Vajdasági Levéltárra, illetve a Magyar Országos Levéltárra, nemcsak a hiányzó, hanem a későbbi idősakra nézve is, az alaposság kritériuma, ugyanis mindenképpen ezt követelné meg. Nem kell azonban mindjárt pánikba esni, hiszen léteznek a zentai levéltárban más fondok is, ahonnan morzsánként előbogarászhatjuk a hiányzó időszakot. Ezek ugyan

töbnyire közvetett adatok, de nem biztos, hogy Pesten vagy Újvidéken nagyobb sikerrel pótolnánk a hiányzó éveket. Sok sikerélményt hoz például az 560. sz. fond (Zenta kiváltságos mezőváros, 1766–1849): a törvényt szolgáltató ülések jegyzőkönyvei, tanácsülési jegyzőkönyvek, vármegyei szolgabírói és kerületi leiratok másolókönyvei, dicaösszeírások mind-mind újabb adatokat szolgáltatnak nemcsak a hiányzó évkörre, hanem a későbbiekre vonatkozóan is. Itt az eljárás hasonló: kikérni a fond dossziéját, s ezen belül további lebontásban tájékozódni. És vigyázat, taposóakna: a legértékesebbek egyike, a zentai takácscéh 1815-ből származó privilégiuma és statútuma az 1. sz. fondban (Adomány- és kiváltságlevelék gyűjteménye, 1651–1907) található, ahonnan esetleg egyéb gyöngyszemek is előkerülhetnek!

Na mármost ez egy viszonylag egyszerű eljárás; sokkal keservesebb munka vár ránk, ha összetettebb fondot kutatunk. Ilyenek például a közigazgatással (önkormányzattal) kapcsolatos fondok, a zentai levéltárban például a 3. sz. fond (Zenta rendezett tanácsú város, 1850–1918), hiszen a fondon belül – egyfajta alfondokként – jól elkülöníthetők az önkormányzati szervek, bizottságok iratanyagai. Nem kell azonban megijedni, hiszen ezeket a dosszién belül eleve már külön találjuk meg. Másrészt itt már elvileg sokat segíthetnek a mutatókönyvek (indexek), amelyek még az iratképzés korában készültek, s már akkor a kibocsátott iratok viszszereshetőségét szolgálták, valamint az iktatókönyvek, melyek az irat beiktatásakor készültek. Ismételten hangsúlyozom: elvileg, mert gyakran megtörténik, hogy a keresett irat hiányzik, s persze ekkor kerülget a guta bennünket. De meg is üthet, ha még index sincs, mert akkor nem marad más hátra, mint tüzetesen átvizsgálni, mondjuk, 20 doboznyi iratot (kb. 100–200 iratot dobozonként). Az iratokon kívül találunk könyveket is; ezek általában közgyűlési vagy tanácsülési jegyzőkönyvek. Kutatásunkat ezeknél a könyveknél nagyban segíti a hátul elkészített betűrendes tárgymutató, bár a betűrend ne ringasson bennünket biztonságba, mert a betűrend néha meglepő (olykor érthetetlen) kritériumokról árulkodik.

Mindenesetre elmondható, hogy a fondok megközelítésének különböző módjai vannak, csak a kiindulópont hasonló. Legalább körvonalaiiban ismerni kell a fondképzők (iratképzők) működésének módját, iratkibocsátásuk logikáját, irataik fajtáit, csakis ekkor tudjuk sikeresen használni őket.

Mint már mondtuk, az adatgyűjtésnél itt is jó szolgálatot tesznek a cédulák. Itt is készíthetünk egy alaptárat, amelyben rögzítjük a kutatandó fondok és fondrészek adatait, de általában bele szoktunk vágni a kellős közepébe, s a cédulagyártást nagyobb formátumon végezve, az iratok

(könyvek) tartalmát vizsgálva jegyzeteket készítünk. Minden jegyzet-cédulán fel kell tüntetni az irat pontos jelzetét (fond száma, könyv vagy doboz száma, irat száma) s természetesen az irat keletkezésének dátumát. A könyvtári kutatásnál hangoztatott, fénymásolásra vonatkozó intelmeink itt is érvényesek, csak még fokozottabban, hiszen itt a kísértés is nagyobb: a szöveg első látásra eléggé olvashatatlan, több időt igényelne, és itt jóval több a konkrét adat is, amit valamilyen módon rögzítenünk kell. Ennek ellenére csak a legszükségesebbeket másoljuk, s igyekezzünk a jegyzetelést már helyben elvégezni.

Még egy veszély fenyeget bennünket (főleg kezdő korunkban), ez pedig a „szabószámla-effektus”. A levéltárak ugyanis elképesztő mennyiségű iratanyaggal árasztanak el bennünket, s nekünk ebből csak a lényegeset kell kiszűrni. Néha azonban egy szabószámla típusú forrás is lehet értékes, pláne ha egy ténynek ő a kizárólagos, rendelkezésünkre álló forrása. Különösen a művelődéstörténet-kutatókat szokta kétségbeejteni és arra vinni őket, hogy mindent begyűjtsenek, mert esetleg művelődéstörténeti értéke lehet. Hál’ Istennek, a levéltárosok már iratrendezés közben elvégznek egy elsődleges szűrést, s a teljesen haszontalan dolgokat kiselejtezi (jó, hogy nem a kutatónak kell ilyen munkát végeznie, hiszen ő mindent megtartana, mert „még szükség lehet rá”; s ezért csodálom az olyan levéltárosokat, akik egy személyben esetleg kutatók is: hogy ezt az ellentmondást fájó szívvel, de kegyetlen realitásoktól hajtva át tudják hidalni, és egy-egy iratot a süllyesztőbe dobni).

Már a szakirodalmi kutatásnál is szükség volt bizonyos kritika gyakorlására. Itt állandó éberség szükséges, s fel kell vonultatnunk a forráskritika teljes eszköztárát, segítségül hívni az „illetékes” segédtudományokat, alkalmazni módszereiket, hogy kiszűrhessük mindazt, ami információértékű, másrészt pedig megállapíthassuk, hogy az illető forrás valódi vagy hamis, mennyire hiteles a tartalma. Emellett összevetve többüket is egymással eldönteni, melyik állja ki leginkább ezt a próbatételt. Elsőrangú forrásként tehát csakis aláírással és pecséttel (bélyegzővel) hitelesített dokumentumokat kezeljünk, s ha lehet, a hiteles másolatok se elégítsenek ki bennünket. Keressük az eredeti példányt! Persze a többit sem kell leírni, hiszen vannak esetek, amikor egy feltételezett dokumentumnak csak a másolata van meg, rosszabbik esetben fogalmazványt, piszkozatot találunk csak. Ilyenkor a „nincs ló, jó a számár is” elvet követve, jobb híján ezzel is meg kell elégednünk, de ez annyit is ér; tehát így is kezeljük.

Mondtuk már, hogy sokaknak nem jutna eszébe a kutatást a tárgyi emlékekre is kitejeszteni, ezért most újólga figyelmeztetnénk minden-

kit: gondolja át a témát még egyszer: nem hiányzik-e valami a képből? Például – ha már a levéltári kutatásnál a céhtörténetet említettük példaként – egy céhláda? (A takácscéh ládája például megtalálható a zentai múzeum állandó kiállításában.) Egy zászló? Esetleg egy mesterremek? Hát pecsétnyomó?

S a szellemi hagyatékról sem szabadna megfeledkezni. Régen például szokás volt, hogy a hasonló foglalkozásúak egy utcába – városrészbe – tömörültek, s ennek emlékét megőrizheti egy-egy utcanév. Márpedig ez is adalékul szolgálhat a teljes képhez, amit, ugye, mindannyian fel szeretnénk tární a választott témánkról.

S ha már jól belegondoltunk, alaposan szétnéztünk, tájékozódunk, hogy nem hagytunk-e ki valamit (törődjünk bele, mindig kihagyunk valamit!), hozzáláthatunk a begyűjtött adatok-tények rendezéséhez, elemzéséhez, valamint témánk kifejtéséhez. Természetszerűen ez már egybeesik a publikálás folyamatával, hiszen – bár gondolatainkat, egyes megállapításainkat már útközben papírra vetettük, megfogalmaztuk – ekkor véglegesítjük kutatásunk eredményét, s állapítjuk meg, mire jutottunk.

Az előbbiből felvetődik a kérdés, mikor hagyjuk abba az adatgyűjtést? Hát ebben bizony nem tudok tanácsot adni. Mondhatnám nagyképűen, hogy tapasztalat kell hozzá (a kezdőknek ezért ajánlanék minél kisebb témákat), de ez nem jár automatikusan az idő múlásával; nagyfokú ráérezés kell. Előbb-utóbb le kell zárni a kutatást (ahogyan fogynak a kiértékelhető források, úgy jövünk majd rá erre mi is), s csak arra vigyázni, hogy nagy horderejű dolgok ne maradjanak ki. A kisebbek, ha el is kerülték a figyelmünket, a későbbiek folyamán adalékként publikálhatók.

Végül azért irányadóként megemlíteném, hogy a kisebb témák kutatása is egy-két évet igényel; a nagyobbak, összetettebbek (különösen ha végtermékük egy nagyobb szintézis) akár egy évtizedet is, hiszen – mint mondtam – a helytörténet-kutató ritkán végzi főállásban ezt a munkát, mindig lopkodni kell hozzá az időt.